

СУЧАСНІ ПИТАНЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

Розглядається стан інноваційної діяльності підприємств в Україні. Доведено, що для української економіки основним джерелом фінансування інноваційної діяльності є власні кошти підприємств, а часовий лаг між доходами і витратами на інноваційну діяльність складатиме від одного до трьох років. Показано, що інноваційна діяльність підприємств в Україні має експортне орієнтований характер. Пропонуються заходи з удосконалення інноваційної діяльності підприємств.

Ключові слова: інноваційна діяльність, джерела фінансування, витрати на інноваційну діяльність.

Рассматривается состояние инновационной деятельности в Украине. Показано, что для украинской экономики основным источником финансирования инновационной деятельности являются собственные средства предприятия, а временной лаг между доходами и расходами на инновационную деятельность составляет от одного года до трех лет. Показано, что инновационная деятельность предприятий в Украине ориентированна на экспортную продукцию. Предлагаются мероприятия по совершенствованию инновационной деятельности предприятий.

Ключевые слова: инновационная деятельность, источники финансирования, затраты на инновационную деятельность.

The condition of innovational activity in Ukraine is examined. It is shown, that for the Ukrainian economy the basic source of financing of innovational activity are own money of enterprises, and the time lag between incomes and charges on innovational activity makes from one year till three years. It is shown, that innovational activity of enterprises in Ukraine is directed to the export production. The actions for improving the innovational activity of enterprises are offered.

Key words: innovative activity, sources of financing, expenses on innovative activity.

Постановка проблеми. Для виходу України з економічної кризи необхідно обрати тип розвитку економіки, який забезпечить її існування та зростання у майбутньому. Таким типом розвитку є інноваційний. За умов кризи у країні стало вочевидь, що розвиток економіки країни залежить від рівня інноваційної діяльності кожного підприємства. Впровадження інновацій є головним чинником успіху підприємств та, як наслідок, розвиток країни в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вичерпання чинників екстенсивного економічного розвитку обумовлює постійне посилення уваги до пошуку нових факторів прискорення економічної динаміки. Тому запровадження в Україні інноваційної моделі економічного зростання з політичної мети перетворюється на об'єктивну необхідність, альтернативою якій є занепад національної

економіки, втрата економічного і національного суверенітету [1; 2].

Головну роль у підвищенні інноваційної активності підприємств відіграє вибір і реалізація відповідної стратегії інноваційного розвитку підприємства особливо за умов економічної кризи. Формування інноваційної моделі розвитку підприємства має особливості.

По-перше, в інноваційній зоні під впливом підприємств, що займаються інноваційною діяльністю, відбуваються процеси децентралізації у великих компаніях. Унаслідок цього, великі структури стають гнучкішими у сфері інноваційного виробництва. Реорганізація великих об'єднань веде до інтеграції великого, середнього і малого бізнесу, що сприяє повнішому використанню переваг великого і дрібного виробництва для інноваційного розвитку.

По-друге, на підставі інноваційної моделі реорганізації економіки відбуваються зміни у стратегії управління місцевих органів влади: створення нових робочих місць у наукомісткій сфері на базі інноваційних підприємств; підтримка підприємств, які втілюють інновації і розширюють виробництво; фінансування інноваційних витрат, пов'язаних з економічним ризиком. Як наслідок, у місцевому господарстві формується фінансово-економічний механізм ефективного функціонування інноваційних підприємств.

По-третє, інноваційне середовище приводить до появи мережі інноваційних фірм, розвиває співпрацю між підприємцями в середині держави і за кордоном на ґрунті структурної перебудови виробництва [3].

Сучасний стан інноваційної діяльності в Україні визначається як кризовий. В основному інноваційну діяльність вітчизняних підприємств стримують такі чинники, як відсутність фінансування, високі кредитні ставки, недостатність інформації про ринки збуту, слабка зацікавленість виробників у впровадженні нових розробок, а також нестача коштів для розроблення та впровадження нововведень.

В Україні основні перешкоди інноваційному розвитку пов'язуються з відсутністю:

- реальних механізмів об'єднання наявних ресурсів, їх концентрації на найбільш значних та перспективних напрямках розвитку;

- механізму стимулювання приватних компаній до збільшення фінансування здійснюваних ними досліджень і розробок;
- чіткої інноваційної політики, спрямованої на вирішення конкретних економічних проблем тощо [4; 5].

З огляду на це, мета роботи полягає у визначенні об'єктивного методу оцінки ефективності інноваційної діяльності підприємства, та обґрунтуванні подальших напрямків активізації інноваційної діяльності підприємств. Актуальність даного дослідження визначається тим, що в умовах кризи економіки конкурентоспроможність підприємства залежить від обґрунтування здійснюваної ним інноваційної стратегії, масштабів та ефективності розробки й освоєння нововведень.

Виклад основного матеріалу. У практиці науково-технічних розробок технологічних процесів та зразків промислової продукції існує схема розподілу на так звані технологічні покоління. Чим вищий номер покоління, тим новішою вважається розробка.

Розподіл по технологічних поколіннях частки випуску продукції, фінансування науково-технічних розробок, інноваційних витрат, інвестицій, які визначають перспективи розвитку на 10-15 років в Україні наведено у табл. 1.

Таблиця 1

Розподіл випуску продукції, капіталовкладень, фінансування та витрат інноваційних ресурсів по технологічних поколіннях в Україні, %

Номер покоління	Частка випуску продукції	Капіталовкладення	Науково-дослідні розробки	Поточні інновації	Інвестиції у розвиток на 10-15 років
3	58	83	7	30	75
4	38	10	70	60	20
5	4	7	23	10	5
Загалом	100	100	100	100	100

Виходячи з матеріалів табл. 1 наочно видно, що підприємства відновлюють те виробництво, що існує, а інноваційний розвиток майже відсутній. Водночас успіх інноваційної діяльності у США, Японії, Німеччині, Великій Британії та інших країнах забезпечили державні пільги [6].

Економічна теорія визнає позитивну залежність між витратами на інноваційну діяльність підприємства та його економічним зростанням. Простежити цю залежність доцільно на макрорівні. Наскільки значним є вплив інновацій на економічний розвиток та чи відрізняється він

у різних країнах розглянемо на найбільш розвинених країнах світу.

У першому наближенні еквівалентом економічного росту країни є обсяг валового внутрішнього продукту за рік. Для кількісного вираження інновацій використовується показник витрат з бюджету на дослідження і розробки за аналогічний період. Розглянемо співвідношення між загальним обсягом витрат з бюджету провідних держав на інновації та об'ємом валового внутрішнього продукту за один рік в Україні й країнах великої сімки (дивись табл. 2) [7; 8; 9].

Таблиця 2

Обсяг валового внутрішнього продукту та витрат з бюджету державна інновації (млн дол США)

Країна	Валовий внутрішній продукт	Витрати з державного бюджету на інновації	% витрат державного бюджету на інновації
США	8300,8	215,8	2,60
Канада	3864	108,2	2,8
Німеччина	1651,6	39,6	2,40
Японія	1175,5	23,2	1,97
Італія	1101,3	25,3	2,3
Великобританія	902,1	19,8	2,19
Франція	550	9,4	1,71

Середнє зважене значення витрат із бюджету на інновації у провідних державах складає 2,37 % від обсягу ВВП країни. Коефіцієнт кореляції між витратами з державного бюджету на інновації та валовим внутрішнім продуктом країни, дані про яких наведені у табл. 1, наближається до одиниці, що вказує на наявність значного позитивного взаємозв'язку.

В Україні у 1990 р. стаття витрат державного бюджету на науку та науково-технічний розвиток становила 3,1 % внутрішнього валового продукту. Відповідно до Закону України «Про наукову та науково-технічну діяльність» держава зобов'язана виділяти на ці потреби не менше 1,7 % внутрішнього валового продукту через систему базового та програмно-цільового фінансування. Причому частка видатків на інноваційну діяльність повинна зростати. Однак вимоги цього закону із року в рік порушуються, державне

фінансування погіршується і нині фактично становить лише 1,37 % ВВП.

Кількісне вираження взаємозв'язку між витратами на інноваційну діяльність і доходами від інноваційної діяльності має базуватися на врахуванні впливу лагу. Визначення лагу необхідно, оскільки дохід від інноваційної діяльності, не можна отримати відразу після вкладання коштів.

Моделі розподілених лагів можуть описувати процеси у випадку, якщо забезпечена відносна економічна стабільність умов, в яких ці процеси реалізуються. Тому для визначення лагу інноваційної діяльності в Україні розглянутий період 1996-2004 рр. (див. табл. 3).

Визначення часового лагу інноваційної діяльності здійснюється знаходженням найбільшого значення коефіцієнта кореляції між витратами на інноваційну діяльність і науково-технічні роботи та отриманим доходом.

Таблиця 3

Показники інноваційної діяльності в Україні, млн грн

Рік	Дохід від інноваційної діяльності	Витрати на інноваційну діяльність	Витрати на науково-технічні роботи
1996	9875,6	536,2	652
1997	10871,3	786,3	943,6
1998	11587,2	1033,7	1318,6
1999	12990,2	1175,8	1261
2000	12148,3	1173,4	1554,1
2001	10365,4	1757,2	2046,3
2002	12605,7	1971,4	2432,5
2003	12882,1	3013,5	2611,7
2004	18001,4	3059,8	3597,4

Значення коефіцієнта кореляції між витратами на інноваційну діяльність і науково-технічні роботи

та отриманим доходом в Україні в залежності від часового лагу в роках наведено у табл. 4.

Таблиця 4

Залежність коефіцієнта кореляції від часового лагу

Лаг у роках	Доходи та витрати на інноваційну діяльність	Доходи та витрати на науково-технічні роботи
1	0,877	0,707
2	0,675	0,735
3	0,701	0,644
4	0,586	0,725
5	0,579	0,711

Найбільша величина коефіцієнта кореляції визначає значення часового лагу в роках, якій відповідає найбільш тісному зв'язку між показниками.

Для української економіки часовий лаг між доходами і витратами на інноваційну діяльність складатиме від одного до трьох років. Більша віддача спостерігається через рік після вкладання коштів. Часовий лаг між доходами від інноваційної діяльності та витратами на науково-технічні роботи складатиме чотири роки. Більша віддача

спостерігається через два роки після вкладання коштів. Отриманий результат підтверджує дані, які наведені в таблиці 1, і вказує на те що витрати інноваційних ресурсів в Україні здійснюються на підтримання існуючого виробництва.

Головною умовою розвитку інноваційної діяльності є наявність фінансових ресурсів. Фінансове забезпечення інноваційної діяльності підприємств в Україні наведено у табл. 5.

Таблиця 5

**Структура фінансового забезпечення інноваційної діяльності підприємств
в Україні, млн грн/%**

Джерела коштів	Роки					
	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Власні	1399,3/79,6	1654,0/83,9	2141,8/71,1	2148,4/70,3	3501,4/77,3	5045,4/87,7
Державного бюджету	7,7/0,4	55,8/2,8	45,5/1,5	93,0/3,0	63,4/1,4	28,1/0,5
Вітчизняних інвесторів	49,4/2,8	34,9/1,8	58,7/1,9	112,0/3,7	10,6/0,2	79,6/1,4
Іноземних інвесторів	133,1/7,6	58,6/3,0	264,1/8,8	130,0/4,2	112,4/2,5	157,9/2,7
Кредитні	–	118,9/6,0	380,2/12,6	551,1/18,0	806,4/17,8	–
Місцевих бюджетів	1,8/0,1	2,6/0,1	2,6/0,1	3,07/0,1	1,5/0,0	14,9/0,3
Позабюджетних фондів	–	23,6/1,2	6,3/0,2	0,5/0,0	0,6/0,0	–
Інші	165,8/9,5	23,49/1,2	114,7/3,8	21,7/0,7	38,6/0,8	425,7/7,4
Загалом	1757,1/100	1971,4/100	3013,9/100	3059,8/100	4534,6/100	5751,6/100

Виходячи із структури фінансового забезпечення інноваційної діяльності підприємств слід зазначити, що держава не приділяє цьому питанню уваги. Основним джерелом, яке забезпечує збільшення обсягу фінансових ресурсів інноваційної діяльності,

є власні кошти підприємств чого явно недостатньо.

Покажемо розподіл коштів, що виділяються на інноваційну діяльність, між галузями промисловості, якій наведено у табл. 6.

Таблиця 6

Розподіл інноваційних коштів за галузями промисловості, %

Джерела коштів	Галузь промисловості		
	Добувна	Обробна	Енергетична
Власні	75,1	80	27,5
Державного бюджету	19,4	0,8	1,0
Вітчизняних інвесторів	0	0,3	0
Іноземних інвесторів	0,8	2,7	0,4
Кредити	4,7	15,4	67,8
Місцевих бюджетів	0	0	0,5
Позабюджетних фондів	0	0	0
Інші	0	0,8	2,8
Загалом	100	100	100

Якщо оцінити, наскільки інтенсивно здійснювалася інноваційна діяльність у різних галузях промисловості, то продукція українських підприємств оновлюється в середньому за п'ять років. На жаль, інновація зводиться найчастіше до вдосконалення прототипу, а справді нова продукція становить лише близько 4,1 % усіх інновацій.

Держава за рахунок бюджету підтримує інноваційний розвиток у добувній промисловості. Інноваційна діяльність у енергетичній галузі здійснюється за рахунок кредитних коштів.

Найбільше інноваційне активних підприємств зареєстровано в галузях виробництва коксу та продуктів нафтопереробки (35-40 % підприємств), хімічній та нафтохімічній промисловості – кожне четверте підприємство, у машинобудуванні 23-25 %, у тому числі на підприємствах із виробництва машин та устаткування кожне п'яте підприємство, у металургії та обробці металу – 15,0-17,0 % підприємств у галузі.

Найменша питома вага підприємств зареєстрована у напрямку впровадження ресурсозберігаючих та

безвідходних інновацій і становить 2,3 % від загальної кількості промислових підприємств.

В енергетичну галузь власних коштів спрямовано 27,5 %, однак, у дану галузь найбільше спрямовувалися кредитні ресурси – 67,8 %, що перевищує частку власних ресурсів більш ніж у два рази. Кредитування, в цілому, відзначається вагомих внеском у системі фінансування інноваційної діяльності, оскільки за рівнем фінансування, його можна віднести на друге місце [11].

Власні фінансові ресурси підприємств України складають основу в системі інноваційних процесів. Цих коштів явно недостатньо, особливо для реалізації радикальних, довготермінових інноваційних проектів.

Кошти на інноваційну діяльність, які надаються місцевими бюджетами та позабюджетними фондами є не значними і не мають впливу на загальний розвиток інноваційної діяльності, що свідчить про низький рівень впливу місцевої влади на інноваційну діяльність підприємств.

У провідних країнах світу бюджетні кошти є основним джерелом фінансування інноваційної діяльності і вони лімітуються у законодавчому порядку. Конституцією Японії встановлено, що бюджетні кошти, які виділяються на розвиток фундаментальних досліджень, повинні становити не менше 3 % внутрішнього валового продукту [11].

Особливий дефіцит в Україні становлять стратегічні інвестори (промислові компанії), які зацікавлені в розвитку високотехнологічного виробництва і впровадженню передових форм організації виробництва, у розширенні експортного потенціалу країни. Важливим показником результативності вкладання фінансових коштів є обсяги інноваційної продукції (табл. 7) [9; 10].

Таблиця 7

Обсяг реалізованої інноваційної продукції промислових підприємствами України, млрд грн/%

Обсяг реалізації	Роки						
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Принципово нової інноваційної продукції	3,81 31,4	–	5,75 45,6	5,64 43,8	9,54 50,8	10,76 43,0	–
Експортної інноваційної продукції	3,02 24,9	3,16 30,5	4,42 35,1	4,78 37,1	7,98 42,5	12,50 50	12,8 41,4
Загалом інноваційної продукції	12,15 6,65	10,36 4,91	12,61 5,49	12,88 4,45	18,78 4,89	25,0 5,34	30,89 5,6
Загалом промислової продукції	182,72	210,84	229,63	289,12	400,76	468,56	551,73

Частка реалізованої принципово нової інноваційної продукції у загальному обсязі інноваційної продукції невинно зростає. За шість років частка принципово нової інноваційної продукції збільшилась у 1,37 раза. Частка експортноорієнтованої інноваційної продукції за той самий період збільшилась у 2,01 раза та у 2005 році сягла 50 %, що підтверджує експортноорієнтований характер промисловості України. Такі данні свідчать про поліпшення менеджменту, підвищення конкурентоспроможності та розширення асортименту інноваційної продукції вітчизняного виробника на світовому ринку.

Частка усієї інноваційної продукції в Україні у складі промислової продукції практично не змінюється, що означає ускладнення умов забезпечення підприємствами інноваційності своєї продукції.

Зростання обсягу фінансування інноваційної діяльності підприємств, переважно за рахунок власних коштів, відзначається позитивною динамікою зростання обсягу відвантаженої інноваційної продукції, що є свідченням ефективного використання цих коштів, зважаючи на загальне скорочення кількості інноваційне активних підприємств.

Висновки та пропозиції. За умов світової кризи економічне зростання підприємств може бути досягнуте на інноваційній основі шляхом використання сучасних науково-технічних розробок.

Завданням української державної політики є стимулювання інноваційного розвитку підприємств, виконання якого призведе до пожвавлення економіки країни.

Для активізації інноваційної діяльності в Україні пропонується вживати наступні заходи: розробити і впровадити механізм надання пільг інноваційне активним підприємствам; здійснити середньострокове та довгострокове кредитування зі знижкою ставки інноваційної діяльності підприємств; звільнити від оподаткування ту частину прибутку, яка спрямовується підприємствами до інноваційних фондів.

Формування механізму забезпечення інноваційної діяльності підприємств України повинно здійснюватись в комплексі національної інноваційної системи створення високотехнологічних виробництв і промислового освоєння результатів науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт.

ЛІТЕРАТУРА

1. Перспективи інноваційного розвитку України. Аналітична доповідь // Перспективи інноваційного розвитку України: Зб. наук. ст. / За ред. Жаліло Я.А. – К.: Альтерпрес, 2002. – С. 7-77.
2. Вовканич С., Копистянська Х., Цапок С. Інноваційний розвиток України як стратегія реалізації національної ідеї // Регіональна економіка. – 1999. – № 2. – С. 40.
3. Андрощук Г. Зарубежний опыт стимулирования инновационной деятельности // Бизнес-информ. – 1996. – № 1. – С. 19-21.
4. Кіктенко О.В. Формування передумов реалізації переваг інноваційної діяльності // Економіка і держава. – 2007. – № 3 – Сс. 67-70.
5. Говоруха Ж.А. Питання розвитку інноваційної діяльності підприємств України // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 8 – С. 107-115.
6. Антонок Л.Л., Поручник А.М., Савчук В.С. Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізації: Монографія. – К.: КНЕУ, 2003. – 399 с.
7. Амоша О. Інноваційний шлях розвитку України: проблеми та рішення // Економіст. – 2005. – № 5. – С. 28.
8. Наукова та інноваційна діяльність в Україні. Статистичний збірник / Держкомстат. – К. – 2004. – 360 с.

9. Статистичний щорічник України за 2005 рік / Держкомстат. – К.: Консультант. – 2006. – 576 с.
10. Статистичний збірник «Регіони України» 2007 Частина 2 / Держкомстат. – К: Держаналітінформ. – 2007. – 824 с.
11. Петрин Г. Тивончук О. Стан та перспективи розвитку механізму фінансування інноваційної діяльності підприємств // Регіональна економіка. – 2002. – № 3. – С. 77-84.

Рецензенти: Червень І.І., д.е.н., професор;
Верланов Ю.Ю., к.е.н., професор.

© Казарєзов А.Я., Копієвська М.М., 2008

Надійшла до редакції 09.12.2008 р.